

О. О. НОСИРЄВ, Н. В. ЯКИМЕНКО-ТЕРЕЩЕНКО, Т. Ю. ЧАЙКА
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

У статті досліджено особливості функціонування та трансформації туристично-рекреаційної сфери в сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, кліматичних змін, урбанізації та зміни туристичних вподобань населення. Обґрунтовано, що туризм та рекреація наразі набувають стратегічного значення як інструменти відновлення людського потенціалу, регіонального розвитку та підвищення соціально-економічної стійкості територій у майбутньому. Проаналізовано проблеми управління туристично-рекреаційним потенціалом, просторової організації рекреаційних ресурсів, розвитку лікувально-оздоровчого та внутрішнього туризму. Особливу увагу приділено регіональним відмінностям розвитку туристичної сфери та адаптації туристичних дестинацій до нових безпекових і соціально-економічних викликів. Досліджено статистичні дані щодо надходжень від туристичного збору в регіональному розрізі, які свідчать про поступове відновлення туристичної активності та переорієнтацію туристичних потоків. Окреслено вектори інтенсифікації розвитку туристично-рекреаційних територій. Зазначається, що регіональні особливості туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України наразі мають виражену специфіку та диференціацію й, відповідно, потребують різних регіональних стратегій розвитку або відновлення конкурентоспроможності туристичної сфери. Наголошується на необхідності диференційованого підходу до управління туристично-рекреаційним потенціалом регіонів України з урахуванням принципів сталого розвитку, регіональної спеціалізації, безпекових умов й можливостей цифрової трансформації туристичної сфери. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту України в цілому можливе за умови синергії регіонів, де західні та центральні області виконують стабілізаційну й відновлювальну функцію, а південні та східні регіони потребують стратегічного переосмислення ролі туризму та рекреації.

Ключові слова: туризм; рекреація; туристично-рекреаційний потенціал; туристичний продукт; конкурентоспроможність; атрактивність; регіональний розвиток

O. NOSYRIEV, N. YAKYMENKO-TERESHCHENKO, T. CHAIKA
REGIONAL FEATURES OF THE TOURISM AND RECREATIONAL POTENTIAL OF UKRAINE'S
REGIONS IN THE FORMATION OF A COMPETITIVE TOURISM PRODUCT

The article examines the features of the functioning and transformation of the tourism and recreational sector under contemporary conditions of socio-economic transformations, climate change, urbanization, and shifts in tourist preferences. It is substantiated that tourism and recreation are currently acquiring strategic importance as instruments for restoring human potential, promoting regional development, and enhancing the socio-economic resilience of territories in the future. The study analyzes key challenges related to the management of tourism and recreational potential, the spatial organization of recreational resources, and the development of health, wellness, and domestic tourism. Particular attention is paid to regional disparities in the development of the tourism sector and to the adaptation of tourist destinations to new security-related and socio-economic challenges. Statistical data on tourism tax revenues at the regional level are examined, indicating a gradual recovery of tourism activity and a reorientation of tourist flows. The vectors for intensifying the development of tourism and recreational territories are outlined. It is noted that the regional characteristics of the tourism and recreational potential of Ukraine's regions currently demonstrate pronounced specificity and differentiation and therefore require distinct regional development strategies or strategies aimed at restoring the competitiveness of the tourism sector. Emphasis is placed on the need for a differentiated approach to managing the tourism and recreational potential of Ukraine's regions, taking into account the principles of sustainable development, regional specialization, security conditions, and the opportunities offered by digital transformation of the tourism sector. The formation of a competitive tourism product of Ukraine as a whole is possible only through regional synergy, where western and central regions perform stabilizing and recovery functions, while southern and eastern regions require a strategic rethinking of the role of tourism and recreation.

Keywords: tourism; recreation; tourist and recreational potential; tourism product; competitiveness; attractiveness; regional development

Вступ. Сучасний розвиток туристично-рекреаційної сфери відбувається в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, зумовлених воєнними діями, кліматичними змінами, посиленням урбанізаційних процесів і зміною туристичних уподобань населення. За таких обставин туризм і рекреація дедалі більше розглядаються не лише як сфери дозвілля, а як важливі компоненти відновлення людського потенціалу, регіонального розвитку та формування соціально-економічної стійкості територій. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі туристично-рекреаційного комплексу в умовах післякризового та повоєнного відновлення, зокрема з урахуванням наростаючого значення лікувально-оздоровчого, рекреаційного та внутрішнього туризму.

Дослідження регіональних особливостей дозволяє визначити сильні сторони кожного регіону та використати їх для формування унікальної туристичної пропозиції, здатної конкурувати з іншими регіонами України та закордоння. Створення конкурентоспроможного туристичного продукту на

основі регіональної специфіки стимулює розвиток малого й середнього бізнесу, зайнятість населення та наповнення місцевих бюджетів. При цьому саме дослідження регіонального туристично-рекреаційного потенціалу можуть виступати базисом для розробки стратегій та регіональних програм розвитку туризму, що забезпечує довгострокове конкурентоспроможність територій та сприятиме розвитку туристичної індустрії.

Практичні дані, зокрема зростання надходжень від туристичного збору у 2025 році та зміна регіональної структури туристичних потоків, свідчать про поступову адаптацію туристичної сфери до нових викликів і переорієнтацію попиту на безпечні, доступні та ресурсно забезпечені дестинації. У цьому контексті особливої ваги набуває комплексний аналіз наукових підходів до розвитку туристично-рекреаційної діяльності, управління рекреаційним потенціалом, формування курортно-оздоровчих продуктів і просторової організації туристичних ресурсів. Узагальнення сучасних досліджень дозволяє виявити ключові проблеми та обґрунтувати напрями

подальшого розвитку туристично-рекреаційної сфери України з урахуванням регіональних особливостей і принципів сталого розвитку.

Аналіз основних досягнень і літератури.

Питання розвитку туристично-рекреаційної сфери та рекреаційного потенціалу регіонів широко представлені у працях сучасних науковців, які розглядають туризм як важливий чинник соціально-економічного зростання, сталого розвитку територій та відновлення економіки в умовах кризових трансформацій.

Зокрема, О. Пригара [1] у дослідженні розвитку туристично-рекреаційного комплексу в умовах сталого зростання економіки акцентують на його ролі у створенні робочих місць, підвищенні добробуту населення та поступовій переорієнтації галузі на принципи сталого розвитку. Колектив авторів [2] окреслює ключові наукові тренди післявоєнного розвитку рекреаційних дестинацій, наголошуючи на необхідності вдосконалення законодавства, розвитку державно-приватного партнерства та ресурсної бази галузі. Дослідник Т. Романченко [3] розглядає рекреаційну діяльність як важливий напрям розвитку регіональної економіки, підкреслюючи необхідність збалансування між використанням рекреаційних ресурсів та їх відновленням з метою задоволення потреб населення у відпочинку, а у праці [4], присвяченій менеджменту туристично-ресурсного потенціалу України як єдності управління на національному, регіональному та місцевому рівнях, акцент зроблено на тому, що сталий розвиток «ринкової екосистеми» України має бути узгодженим з реальними екосистемами, їхньою таксономічною ієрархією, причому базисом реалізації такого підходу має бути вартісна еколого-економічна оцінка природно-ресурсного потенціалу держави.

Науковиці Т. Колесник та В. Багнета [5] у дослідженні особливостей розвитку рекреаційного туризму в територіальних громадах аналізують роль рекреаційного туризму у відновленні людського потенціалу в умовах війни та окреслюють ключові інфраструктурні, маркетингові й інституційні виклики галузі, а дослідник П. Жук [6] розглядає туристично-рекреаційну сферу регіону як об'єкт наукового аналізу, приділяючи увагу чинникам атрактивності та класифікації видів туристично-рекреаційної діяльності як базису оцінювання конкурентоспроможності регіонів.

Дослідниці С. Микулинець та В. Микулинець [7] у роботі, присвяченій туристично-рекреаційному комплексу регіону, обґрунтовують комплексний характер його формування та значення інтеграційних процесів для ефективного управління, екологічної сумісності та інвестиційної координації, а колектив науковців [8] зосереджує свою увагу на значенні природних рекреаційних ресурсів, питаннях прогнозування їх використання та ролі держави у стратегічному плануванні розвитку територій.

Дослідниця О. Нодь [9] аналізує туризм і курортно-рекреаційну сферу крізь призму екологізації економіки, розвитку рекреаційних територій та їх

впливу на соціально-економічний розвиток регіонів, зокрема зайнятість і доходи місцевих бюджетів, а науковці А. Гетьманенко та В. Яворська [10] у праці, присвяченій просторово-географічним чинникам формування рекреаційно-туристичного потенціалу, розкриває комплексну природу цього потенціалу та роль природних, соціально-економічних, культурних і управлінських факторів.

Низка дослідників зосереджується на аналізі тенденцій рекреації та можливостей українського туризму, зокрема, Л. Транченко [11] у дослідженні розвитку рекреаційної сфери в Україні звертає увагу на зміну туристичних уподобань та поступовий перехід від масового пляжного туризму до більш збалансованих і екологічно орієнтованих форм рекреації, а науковиця Г. Машіка [12] аналізує вплив глобальних кліматичних і соціальних змін на трансформацію туристично-рекреаційної галузі, підкреслюючи необхідність адаптації до змін сезонності, екологізації туризму та активнішої взаємодії з місцевими громадами.

У колективній монографії за редакцією Г. Щуки [13] увагу зосереджено на нішевих видах туризму, зокрема спортивно-рекреаційному та екологічному туризмі, які розглядаються як ефективні інструменти оздоровлення населення та раціонального використання рекреаційних територій. Колективом авторів [15] у роботі, присвяченій стану рекреаційних територій в умовах воєнних трансформацій, аналізує наслідки бойових дій для природоохоронних об'єктів та визначає пріоритетні напрями відновлення й екологічного моніторингу, а Н. Карпенко та Ю. Карпенко [14] у дослідженні регіональних аспектів розвитку лікувально-оздоровчого туризму наголошують на проблемах державного управління, інвестиційного забезпечення та необхідності формування ефективних механізмів державно-приватного партнерства.

Таким чином, аналіз наукових публікацій свідчить про комплексний характер дослідження туристично-рекреаційної сфери, значну увагу науковців до питань сталого розвитку, управління рекреаційним потенціалом, просторової організації та адаптації галузі до сучасних соціально-економічних, воєнних і кліматичних викликів. Водночас недостатньо опрацьованими залишаються питання формування цілісних механізмів стратегічного управління туристично-рекреаційним потенціалом регіонів, узгодження екологічних, економічних та соціальних пріоритетів розвитку, а також практичні інструменти підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів у післявоєнний період, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Мета роботи. Метою дослідження є комплексний аналіз сучасних наукових підходів до розвитку туристично-рекреаційної сфери України в умовах соціально-економічних трансформацій, з урахуванням просторових, ресурсних, управлінських та інституційних чинників, що дозволяє узагальнити ключові концептуальні підходи до формування та використання туристично-рекреаційного потенціалу,

систематизувати напрями трансформації рекреації та туризму в регіонах, а також визначити основні проблеми й тенденції розвитку туристично-рекреаційної сфери України в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Дослідження регіональних особливостей туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України є необхідним для формування конкурентоспроможного туристичного продукту, оскільки воно забезпечує науково обґрунтоване та ефективне використання унікальних ресурсів кожної території. Кожен регіон України має власні природні, історико-культурні, етнографічні та соціально-економічні особливості, тому їхнє комплексне дослідження дозволяє сформувати оригінальний туристичний продукт. Саме аналіз регіональних особливостей допомагає уникнути неефективного або надмірного використання ресурсів, сприяє збалансованому розвитку туризму та збереженню природної й культурної спадщини, а розуміння специфіки регіону дає можливість створювати продукти, орієнтовані на конкретні сегменти туристів (екологічний, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, подієвий, гастрономічний туризм тощо), що підвищує їхню привабливість й конкурентоспроможність. Автори [1] наголошують, що «туристично-рекреаційний комплекс – це складова забезпечення розвитку інших видів економічної діяльності. Завдяки цьому виду діяльності створюються нові робочі місця і, тим самим, підвищується рівень зайнятості населення, рівень трудової активності населення, рівень благополуччя суспільства. Під впливом реалізації цілей світової стратегії зростання економіки змінюються парадигми розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Такі зміни спонукають учасників туристично-рекреаційного комплексу поступово переорієнтовуватись на засади сталого розвитку» [1].

Колектив авторів [2] зауважує, що «...проблематика прикладних вітчизняних рекреаційних пошуків у післявоєнній перспективі буде найбільше спрямована: по-перше – на розробку адаптаційних механізмів розвитку регіональних та локальних рекреаційних дестинацій, що будуть базуватися на удосконаленні вітчизняного рекреаційно-туристичного законодавства та застосуванні дієвих важелів державно-приватного партнерства, орієнтованих на потреби післявоєнного відновлення й зростання вітчизняного рекреаційно-туристичного ринку; по-друге – на розвиток ресурсної бази та розробку дієвих оздоровчих методик й реабілітаційних програм...» [2].

Дослідник Т. Романченко звертає увагу на те, що «раціонально організована рекреаційна діяльність сприяє проведенню природоохоронних заходів, покращенню медичного обслуговування, розширенню послуг харчування, торгівлі, побуту, відпочинку та розваг. Рекреаційна сфера формується як самостійна складова економічної системи, а її розвиток передбачає неперервний пошук оптимального співвідношення між освоєнням нових ресурсів і

відновленням їх властивостей, між збереженням унікальних об'єктів і територій та задоволенням потреб населення у відпочинку» [3].

Автори В. Руденко та С. Руденко [4] зазначають, що «підкреслюють, що «сама сутність туризму, туристичної індустрії, власне туриста передбачає виїзд, переміщення особи з місця її постійного проживання до бажаного туристично-рекреаційного об'єкта, що знаходиться, як правило, в іншій своєрідній, можливо, унікальній екосистемі, природно-історичному районі» [4].

Досліджуючи проблематику розвитку рекреаційного потенціалу, автори Т. Колесник та В. Багнета зауважують, що «рекреаційний туризм, як індустрія відновлення духовних, фізичних та моральних сил людей (передусім виснажених і покалічених війною), передбачає розвиток і самої цієї сфери, і відповідної інфраструктури, і видів діяльності, функціонально пов'язаних з нею (готельно-ресторанна та лікувально-оздоровча діяльність, транспорт тощо). Відповідно, це сприяє створенню нових робочих місць, зростанню валового регіонального продукту й наповненню дохідної частини бюджетів усіх рівнів» [4].

На думку науковців [4], «на шляху до ефективного розкриття потенціалу туристичної галузі, зокрема рекреаційного туризму, існує низка викликів, включаючи недостатній розвиток туристичної інфраструктури та сектору гостинності, слабку транспортну доступність, невисоку якість обслуговування та туристичних послуг, недоліки в маркетинговому просуванні та вплив коливань валют на ціноутворення у туристичній сфері» [4].

Дослідник П. Жук [6] фокусує увагу на тому, що «конкурентоспроможність туристично-рекреаційної сфери регіону зумовлюється низкою чинників, серед яких базовими є чинники атрактивності – об'єкти та фактори природного чи штучного походження, що є привабливими та є потрібною умовою здійснення туристично-рекреаційної діяльності. Кожен з її видів потребує специфічних чинників атрактивності, тому для оцінювання конкурентоспроможності важливою є класифікація видів туристично-рекреаційної діяльності, визначення основних факторів атрактивності стосовно них» [6].

При цьому науковець пропонує виокремлювати санаторно-курортну діяльність (надання суб'єктами економічних відносин послуг з розміщення та санаторно-курортного лікування в регіоні) та туристично-відпочинкову діяльність (надання суб'єктами економічних відносин туристичних, відпочинкових та інших рекреаційних і пов'язаних з ними послуг у регіоні) [6].

Розглядаючи сучасні регіональні тенденції розвитку туризму та рекреації в Україні, можна відзначити, що у першій половині 2025 року обсяг надходжень від туристичного збору в Україні досяг 142,6 млн грн, що на 33 % більше, ніж за аналогічний період 2024 року, та вдвічі перевищує показники 2021 року. Такі дані, оприлюднені на основі актуальної інформації

Державної податкової служби України, свідчать про активізацію туристичної діяльності та поступове відновлення туристично-рекреаційної сфери після кризових явищ попередніх років.

Регіональна структура надходжень характеризується високим рівнем концентрації: Київ, Львівська та Івано-Франківська області забезпечили 58 % загального обсягу туристичного збору. Це підтверджує провідну роль великих міських центрів і курортно-рекреаційних регіонів у формуванні туристичних потоків та наповненні місцевих бюджетів (рис. 1).

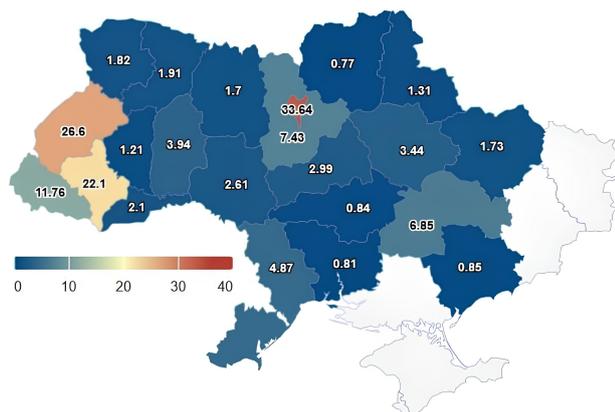

Рис. 1 – Регіони-лідери за сумою туристичного збору, січень-червень 2025 р., млн грн
Джерело: [16]

Аналіз структури платників туристичного збору показує, що 55 % надходжень сформовано за рахунок великих підприємств (готелі, санаторно-курортні заклади), тоді як 45 % припадає на малих суб'єктів господарювання, зокрема фізичних осіб-підприємців, які надають послуги з короткострокового розміщення. Порівняно з попередніми роками, коли частка великого бізнесу становила 62 %, у 2025 році спостерігається більш збалансований розподіл між великими та малими платниками. Водночас у низці регіонів великі підприємства залишаються основними платниками туристичного збору, зокрема у місті Києві (83 %), Сумській області (73 %), Хмельницькій області (61 %), Львівській області (57 %), а також у Рівненській та Полтавській областях (по 51 %) [16].

Варто зазначити, що офіційні статистичні дані не повною мірою відображають реальні масштаби туристичного ринку, оскільки частина суб'єктів, які надають послуги з розміщення туристів, функціонують поза межами офіційного обліку. Впровадження єдиного реєстру транзакцій, що перебуває під контролем податкових органів, сприяє поступовому скороченню тіньового сегмента та підвищенню прозорості фінансових потоків у туристичній сфері, що, зокрема, стало одним із чинників зростання надходжень у 2025 році.

За абсолютними показниками надходжень лідирували Київ (33,6 млн грн), Львівська область (26,6 млн грн) та Івано-Франківська область (22,1 млн грн). Водночас унаслідок воєнних дій спостерігається

зниження туристичної активності в окремих регіонах, зокрема в Одеській області, де обсяг туристичного збору скоротився майже вдвічі порівняно з 2021 роком. Натомість Буковина, Прикарпаття та Черкащина демонструють суттєве зростання надходжень – у 3–4 рази відносно довоєнного періоду, що свідчить про переорієнтацію туристичних потоків і зростання ролі внутрішнього туризму [16].

Дослідники [7] доходять висновку, що інтеграційні процеси в туристично-рекреаційній сфері формуються під впливом її комплексного характеру як у площині створення туристичного продукту, так і у сфері надання туристичних послуг. Це зумовлює необхідність стабільних й безперервних, різномасштабних та багаторівневих виробничо-управлінських і соціально-економічних трансформацій господарських процесів, що охоплюють технологічні виклики та реалії, інформаційно-управлінські, фінансово-розподільчі та інші форми взаємодії між суб'єктами господарювання. Саме сукупність таких взаємозв'язків детермінує розвиток внутрішньогалузевої та міжгалузевої інтеграції. З одного боку, зазначені зв'язки стимулюють розвиток рекреації та туризму, з іншого – інтенсивність та характер інтеграційних процесів залежать від конкретних соціально-економічних умов регіону та рівня розвитку його туристично-рекреаційної галузі [7].

На їхню думку, «формування туристично-рекреаційного комплексу відбувається згідно з функціонально-цільовим критерієм: комплексний характер виробництва рекреаційного продукту та спільна мета виробничої діяльності, а також прагнення підвищення якості продукту й оптимізації витрат породжує цілком природну ідею створення виробничого комплексу відповідного профілю. Причому функціонування такого комплексу обумовлює цю сферу господарювання як ресурсно та екологічно сумісну, що відповідає принципам екологічної безпеки соціально-економічного розвитку. Крім того, досягається можливість скоординованого управління інвестиціями та загальною стратегією розвитку ТРК як невіддільної частини економіки регіону» [7].

Автори [8] зазначають, що «Україна багата на природні ресурси, які можуть бути використані для оздоровлення, відпочинку та лікування людей. До них відносяться землі рекреаційного та оздоровчого призначення, пляжні території, моря, річки та озера, лікувальні грязі, ропа тощо. На рівні держави визначаються альтернативні варіанти використання природних ресурсів різноманітними секторами національної економіки з позицій соціальної економічної та екологічної ефективності природокористування. Специфіка природних рекреаційних ресурсів визначається їх соціальною значущістю, доходом, який одержують суб'єкти господарювання від ведення рекреаційно-туристичної діяльності, та екологічним станом. Дуже важливим питанням є прогнозування розвитку різних видів діяльності, які використовують рекреаційні ресурси у

виробничих цілях. Природні рекреаційно-туристичні ресурси можуть знаходитись у державній, комунальній та приватній власності. При цьому тільки на рівні держави можуть бути визначені стратегічні прогностичні напрями розміщення та розвитку продуктивних сил країни» [8].

Дослідниця О. Нодь [9] фундаментальними напрямками розвитку рекреаційних територій пропонує «екологізацію економіки та виробничих процесів, збереження навколишнього природного середовища та відтворення рекреаційних природних ресурсів, створення вільних рекреаційних економічних зон та розширення в Україні туристично-екологічної мережі» [9]. При цьому, на думку науковиці, «важливими соціально-економічними факторами впливу туристичної та курортно-рекреаційної сфери на розвиток регіонів є збільшення доходів місцевих бюджетів, створення нових робочих місць та зменшення рівня безробіття, забезпечення зростання рівня життя населення, розвиток суміжних галузей, модернізація соціальної та виробничої інфраструктури» [9].

Науковиці [10] в межах проведеного ними дослідження також доходять до висновків, що «формування рекреаційно-туристичного потенціалу регіону має комплексний характер з чітко вираженою просторовою структурою. Рекреаційно-туристичний потенціал виступає інтегральним показником взаємодії природних, соціально-економічних, культурно-історичних, екологічних та управлінських чинників, які у своїй сукупності формують територіальну організацію рекреаційної діяльності. Просторово-географічний підхід дав змогу розкрити закономірності територіальної диференціації потенціалу та визначити чинники, що впливають на його якісний рівень і функціональну структуру. Результати аналізу показали, що природні ресурси є базовою складовою рекреаційної системи та створюють передумови для розвитку різних видів туризму, соціально-економічні чинники визначають масштаби залучення ресурсів і рівень інфраструктурної забезпеченості, культурно-історичні формують змістовне наповнення туристичного продукту, екологічні забезпечують екологічну стабільність та комфортність середовища, а управлінські чинники сприяють стратегічній узгодженості й сталій реалізації потенціалу. Системна взаємодія цих складових створює інтегрований рекреаційно-туристичний потенціал, що відображає геопросторову цілісність території» [10].

Колектив авторів [15] звертає увагу на вплив воєнних дій на природу постраждалих регіонів. «Значних втрат зазнали і природоохоронні об'єкти – заповідники, національні парки, зоопарки. На узбережжі Чорного та Азовського морів проводиться мінування узбережжя, що своєю чергою, буде нести ще довго небезпеку використання цієї території. У пансіонатах та готелях розміщуються військові, а деякі просто зруйновані. Це пов'язано з тим, що бойові дії здійснюються переважно на природоохоронних територіях, внаслідок чого порушується їх функціонування і знищуються або

пошкоджуються культурно-історичні пам'ятки, знижується біологічне розмаїття в регіоні» [15].

Вектори інтенсифікації розвитку туристично-рекреаційних територій відображено на рис. 2.

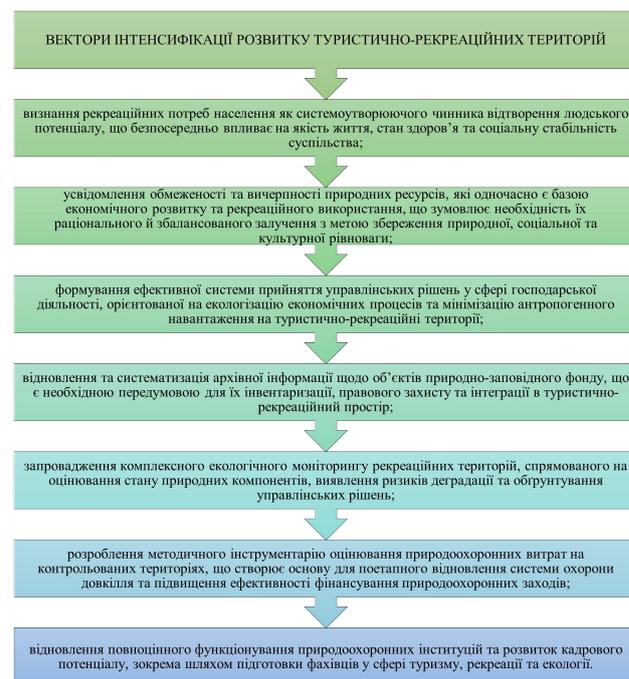

Рис. 2 – Вектори інтенсифікації розвитку туристично-рекреаційних територій (розроблено авторами)

Дослідниця Л. Транченко [11] також звертає увагу на те, що в періоди розвитку туризму, «змінювались смаки й уподобання самих туристів. Пляжний масовий туризм почав втрачати свою популярність. Початкове захоплення цим видом туристичних послуг як надійним джерелом валютних і фінансових надходжень до бюджетів, забезпечення зайнятості, стимулювання розвитку інфраструктури змінилось занепокоєнням щодо негативного впливу туризму на навколишнє середовище. Розвинені капіталістичні країни почали розглядати масовий туризм як не зовсім прийнятну стратегію розвитку з огляду і на окремі негативні аспекти його соціально-культурного впливу» [11].

В межах дослідження впливу клімату та туристично-рекреаційну сферу, дослідниця Г. Машіка [12] зауважує, що «кліматичні зміни, такі як підвищення середньорічної температури, скорочення снігового покриву та частіші погодні аномалії, суттєво впливають на сезонність туризму, зокрема зимові види відпочинку, такі як гірськолижний спорт. Це змушує туристично-рекреаційну галузь адаптуватися до нових умов, наприклад, розширювати пропозиції на теплі сезони, популяризувати екотуризм, гірський туризм, веломаршрути та інші форми активного відпочинку, що не залежать від снігових умов. Крім того, кліматичні зміни призводять до деградації природних ландшафтів, що створює додаткові виклики для туристичних об'єктів і сервісів, які розташовані в

екологічно чутливих зонах. Туристично-рекреаційний сектор змушений звертати увагу на сталий розвиток, інтегрувати екологічно дружні практики та активніше взаємодіяти з місцевими громадами, щоб забезпечити збереження природних ресурсів і біорізноманіття» [12].

Попри це, туристично-рекреаційна сфера зазнає й впливу соціальних процесів, зокрема, міграцій та урбанізації. «Соціальні зміни, пов'язані з міграційними процесами та урбанізацією, також впливають на розвиток туристичних зон. Зростання великих міст і зменшення чисельності населення в сільських регіонах призводить до зміни туристичного попиту. Міські туристичні центри, такі як Львів, залучають більшість туристів, тоді як менш розвинені регіони потребують додаткових інвестицій в інфраструктуру для покращення їхньої туристичної привабливості. Підтримка місцевих ініціатив, таких як розвиток сільського туризму, може стати ефективним інструментом для стимулювання регіональних економік» – зазначає Г. Машіка [12].

Також «активною формою спортивно-рекреаційного туризму є туристський похід вихідного дня або багатоденний оздоровчий похід. У такому випадку сама подорож районом, який володіє рекреаційними ресурсами (ліс, чисте повітря, чисті водойми, красиві ландшафти), з використанням дозованих оздоровчих фізичних навантажень є технологією відпочинку і зміцнення здоров'я. Яскравим прикладом активних форм цього виду туризму є екологічні туристські походи «дикими» чистими територіями, з максимально дбайливим ставленням до даних територій, з пізнавальними екскурсіями екологічними стежками тощо» – зазначають автори дослідження [13].

Можна цілком погодитись з позицією авторів [14], які зазначають, що «сучасний розвиток лікувально-оздоровчого туризму, як і всієї туристичної галузі, відбувається в умовах серйозних політичних та соціально-економічних викликів, а трансформації системи державного управління зумовлюють необхідність розробки й реалізації ефективного механізму державно-приватного партнерства в туристичній сфері, а також посилення ролі, повноважень і фінансових можливостей місцевих органів влади у формуванні та просуванні регіональних туристичних продуктів» [14].

При цьому основними стримувальними чинниками розвитку лікувально-оздоровчого туризму на думку авторів, є: відсутність чіткої державної політики, спрямованої на розвиток бальнеологічних курортів та санаторно-курортної галузі загалом; різке скорочення державних соціальних програм, спрямованих на оздоровлення широких верств населення; низький рівень інвестицій у лікувально-оздоровчу сферу з боку вітчизняних та закордонних інвесторів через недосконалість законодавчої бази й податкового механізму; відсутність маркетингової стратегії просування регіональних та національних лікувально-оздоровчих брендів; застарілість матеріально-технічної бази й недосконалість транспортної й соціальної інфраструктури курортних

місцевостей; обмеженість фінансових ресурсів місцевих та регіональних бюджетів [14].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що регіональні особливості туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України наразі мають виражену специфіку та диференціацію, відповідно, потребують різних регіональних стратегій розвитку або відновлення конкурентоспроможності туристичної сфери. Так, західні регіони України (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області) у сучасних умовах демонструють найвищу стійкість туристично-рекреаційного розвитку, що зумовлено поєднанням природно-лікувальних ресурсів, гірських та лісових ландшафтів Карпатського регіону, наявністю курортів і санаторно-оздоровчих закладів, а також активізацією внутрішнього туризму.

Карпатський регіон поступово трансформується в один із ключових центрів рекреації, оздоровлення та відновлення населення, де зростає попит на лікувально-оздоровчі, екологічні, активні та сімейні види туризму, що безпосередньо впливає на формування конкурентоспроможного туристичного продукту з чіткою регіональною ідентичністю.

Міські туристичні центри загальнодержавного значення, зокрема Київ і Львів, залишаються лідерами за економічними показниками туристичної діяльності, що підтверджується обсягами туристичного збору, розвиненістю інфраструктури, ділового та культурного туризму, а також високим рівнем концентрації туристичних сервісів. Південні регіони України, традиційно орієнтовані на морський й курортний туризм, зазнали істотних втрат туристичного потенціалу, що пов'язано з воєнними ризиками, обмеженням доступу до рекреаційних ресурсів та зниженням туристичної активності, зокрема в Одеській області, яка втратила провідні позиції у структурі туристичних надходжень. Прифронтові території характеризуються різким скороченням туристичної діяльності, руйнуванням інфраструктури та втратою частини туристично-рекреаційних ресурсів, що актуалізує потребу в розробленні спеціальних програм післявоєнного відновлення туризму з урахуванням безпекових і соціально-психологічних аспектів. Центральні та окремі північні області України демонструють тенденцію до зростання туристичної активності, зокрема шляхом розвитку внутрішнього, подієвого, культурно-пізнавального та оздоровчого туризму, а також розширення мережі малих засобів розміщення та рекреаційних об'єктів.

Регіональні відмінності у формуванні туристичного продукту свідчать про необхідність диференційованого підходу до управління туристично-рекреаційним потенціалом, який має базуватися на врахуванні ресурсної спеціалізації регіонів, рівня безпеки, стану інфраструктури та можливостей цифрової трансформації туристичної сфери. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту України в цілому можливе лише за умови синергії регіонів, де західні та центральні області виконують стабілізаційну й відновлювальну функцію, а південні та східні регіони

потребують стратегічного переосмислення ролі туризму в повоєнний період.

Список літератури

1. Пригара О., Брик С., Голубець І. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в умовах сталого зростання економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-86>
2. Карпенко Н., Логвин М., Шуканов П., Велічук А., Копилець А. Рекреологічні дослідження: аналітичний огляд сучасних вітчизняних наукових трендів. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2024. № 3 (113). С. 16–24. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-3-2>
3. Романченко Т. Т. Рекреаційний напрям розвитку регіональної економіки. *Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (16 березня 2018 р.)*. Київ : КНЕУ, 2018. С. 163–167. URL: <https://tinyurl.com/293xpqlf>
4. Руденко В., Руденко С. Менеджмент туристично-ресурсного потенціалу України як єдність управління на національному, регіональному та місцевому рівнях. *Економіка та суспільство*. 2025. № 75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-18>
5. Колесник Т., Багнета В. Особливості розвитку рекреаційного туризму в територіальних громадах регіону. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-45>
6. Жук П. В. Туристично-рекреаційна сфера регіону як об'єкт дослідження. *Регіональна економіка*. 2022. № 2. С. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-2>
7. Микулинець С. І., Микулинець В. В. Туристично-рекреаційний комплекс регіону як об'єкт дослідження. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (11–12 квітня 2023 р.)*. Мукачево : МДУ, 2023. С. 61–93. URL: <https://tinyurl.com/26ft7kou>
8. Дребот О. І., Бабікова К. О., Олійник Г. Б. Основи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів. *Збалансоване природокористування*. 2022. № 1. С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2022.255219>
9. Нодь О. Туризм та курортно-рекреаційна сфера: особливості, проблеми та перспективи розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Т. 7, № 2. С. 296–304. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-36>
10. Гетьманенко А., Яворська В. Просторово-географічні чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу регіону. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*. 2025. № 854. С. 28–37. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2025.854.28-37>
11. Транченко Л. В. Розвиток рекреаційної сфери в Україні. *Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (20 березня 2025 р.)*. Черкаси : Вид-ць Юлія Чабаненко, 2025. С. 9–12. URL: <https://tinyurl.com/2yjo7m8>
12. Машіка Г. Вплив глобальних змін на трансформацію туристично-рекреаційної галузі в Україні: регіональний аспект // Туристично-рекреаційна сфера в Україні: виклики війни, глобальні зміни та інноваційні рішення : колективна монографія / за заг. ред. Г. В. Машіки, Н. Ф. Габчак. Ужгород : Говерла, 2025. Розд. 1. С. 7–49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/3ffe31ec-393f-4843-8252-d71494e84869>
13. Шука Г. (ред.). Нішеві види туризму : наукове видання (колективна монографія). Берегове : ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ, 2024. С. 45–102. URL: <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/4523>
14. Карпенко Н. М., Карпенко Ю. В. Регіональні аспекти розвитку лікувально-оздоровчого туризму в умовах модернізації економіки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2017. № 2 (80). С. 172–179. URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1317>
15. Новаковська І. О., Скрипник Л. Р., Древаль Н. Г. Стан та проблеми рекреаційних територій в умовах сучасних трансформаційних процесів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-06-01>

16. Туристичний збір в Україні у 2025 році зріс на 33% – ТОП регіонів. Інтернет-портал Sud.UA. 10 вересня 2025 р. Електронний ресурс. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/340724-turisticheskiy-sbor-v-ukraine-v-2025-godu-vyros-na-33-top-regionov>

References (transliterated)

1. Pryhara O., Bryk S., Holubets I. Rozvytok turystychno-rekreatsiinoho kompleksu v umovakh staloho zrostantnia ekonomiky [Development of the Tourism and Recreational Complex under Conditions of Sustainable Economic Growth]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]*. 2021. no. 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-86>
2. Karpenko N., Lohvyn M., Shukanov P., Velichuk A., Kopylets A. Rekrealohichni doslidzhennia: analitychnyi ohliad suchasnykh vitchyznianskykh naukovykh trendiv [Recreological Research: An Analytical Review of Modern Domestic Scientific Trends]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii "Ekonomichni nauky" [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Economic Sciences Series]*. 2024. no. 3(113), pp. 16–24. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-3-2>
3. Romanchenko T. T. Rekreatsiinyi napriam rozvytku rehionalnoi ekonomiky [Recreational Direction of Regional Economic Development]. *Turystychnyi biznes: suchasni trendy ta stratehii rozvytku: materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi Internet-konferentsii [Tourism Business: Modern Trends and Development Strategies: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference]*. Kyiv: KNEU, 2018, pp. 163–167. Available at: <https://tinyurl.com/293xpqlf>
4. Rudenko V., Rudenko S. Menedzhment turystychno-resursnoho potentsialu Ukrainy yak yednist upravlinnia na natsionalnomu, rehionalnomu ta mistsevomu rivniakh [Management of the Tourism Resource Potential of Ukraine as the Unity of Governance at the National, Regional, and Local Levels]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]*. 2025. no. 75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-18>
5. Kolesnyk T., Bahnetta V. Osoblyvosti rozvytku rekreatsiinoho turizmu v terytorialnykh hromadakh rehionu [Features of Recreational Tourism Development in Territorial Communities of the Region]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]*. 2024. no. 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-45>
6. Zhuk P. V. Turystychno-rekreatsiina sfera rehionu yak ob'iekt doslidzhennia [Tourism and Recreational Sphere of the Region as an Object of Research]. *Rehionalna ekonomika [Regional Economy]*. 2022. no. 2, pp. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-2>
7. Mykulynets S. I., Mykulynets V. V. Turystychno-rekreatsiinyi kompleks rehionu yak ob'iekt doslidzhennia [Tourism and Recreational Complex of the Region as an Object of Research]. *Upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy transformatsiinyi hospodarskykh protsesiv: realii i vykyky: zbirnyk tez dopovidei V Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii [Management of Socio-Economic Transformations of Economic Processes: Realities and Challenges: Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference]*. Mukachevo: MSU, 2023, pp. 61–93. Available at: <https://tinyurl.com/26ft7kou>
8. Drobot O. I., Babikova K. O., Oliinyk H. B. Osnovy rozvytku turystychno-rekreatsiinoho potentsialu rehioniv [Fundamentals of Development of Tourism and Recreational Potential of Regions]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia [Balanced Nature Use]*. 2022. no. 1, pp. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2022.255219>
9. Nod O. Turyzm ta kurortno-rekreatsiina sfera: osoblyvosti, problemy ta perspektivy rozvytku [Tourism and Resort-Recreational Sphere: Features, Problems and Development Prospects]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky [Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology]*. 2022. vol. 7, no. 2, pp. 296–304. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-36>
10. Hetmanenko A., Yavorska V. Prostorovo-heohrafichni chynnyky formuvannia rekreatsiino-turystychnoho potentsialu rehionu [Spatial and Geographical Factors in the Formation of Recreational and Tourism Potential of the Region]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Heohrafiia [Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Geography]*. 2025. no. 854, pp. 28–37. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2025.854.28-37>

11. Tranchenko L. V. Rozvytok rekreatsionoi sfery v Ukraini [Development of the Recreational Sphere in Ukraine]. *Turyzm i hostynnist: stan, problemy, perspektyvy: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Tourism and Hospitality: State, Problems, Prospects: Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference]*. Cherkasy: Vyd-ets Yuliia Chabanenko, 2025, pp. 9–12. Available at: <https://tinyurl.com/2yjo7m8>
12. Mashika H. Vplyv hlobalnykh zmin na transformatsiiu turystychno-rekreatsionoi haluzi v Ukraini: rehionalnyi aspekt [Impact of Global Changes on the Transformation of the Tourism and Recreational Industry in Ukraine: Regional Aspect]. In: Mashika H., Habchak N. (eds.). *Turystychno-rekreatsionna sfera v Ukraini: vyklyky viiny, hlobalni zminy ta innovatsiini rishennia [Tourism and Recreational Sphere in Ukraine: Challenges of War, Global Changes and Innovative Solutions]*. Uzhhorod: Hoverla, 2025, ch. 1, pp. 7–49. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/3ffe31ec-393f-4843-8252-d71494e84869>
13. Shchuka H. (ed.). *Nishevi vydy turyzmu [Niche Types of Tourism]*. Berehove: Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II, 2024, pp. 45–102. Available at: <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/4523>
14. Karpenko N. M., Karpenko Yu. V. Rehionalni aspekty rozvytku likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v umovakh modernizatsii ekonomiky [Regional Aspects of Development of Medical and Health Tourism under Conditions of Economic Modernization]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade]*. 2017. no. 2(80), pp. 172–179. Available at: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1317>
15. Novakovska I. O., Skrypnyk L. R., Dreval N. H. Stan ta problemy rekreatsionnykh terytorii v umovakh suchasnykh transformatsiinykh protsesiv [State and Problems of Recreational Territories under Conditions of Modern Transformational Processes]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia [Problems of Modern Transformations. Economics and Management Series]*. 2022. no. 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-06-01>
16. Turystychnyi zbir v Ukraini u 2025 rotsi zris na 33% – TOP rehioniv [Tourism Tax in Ukraine Increased by 33% in 2025 – Top Regions]. *Sud.UA*. September 10, 2025. Available at: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/340724-turisticheskiy-sbor-v-ukraine-v-2025-godu-vyros-na-33-top-regionov>

Надійшла (received) 17.09.2025

Відомості про авторів / About the Authors

Носирєв Олександр Олександрович (Nosyriev Oleksandr) – кандидат географічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4089-3336>; e-mail: Oleksandr.Nosyriev@khpri.edu.ua

Якименко-Терещенко Наталія Василівна (Yakymenko-Tereshchenko Nataliia) – доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2927-7989>; e-mail: Nataliia.Iakymenko-Tereschenko@khpri.edu.ua

Чайка Тетяна Юрївна (Chaika Tatiana) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7622-3193>; e-mail: Tetiana.Chaika@khpri.edu.ua